

Sukupuolitietoinen opetus

Sukupuolen sanotaan olevan yksi niistä kategorioista, jotka ensimmäisinä opimme ja joiden kautta jäsenämme niin itseämme kuin toisia ihmisiä. Sukupuoli onkin yksi minuutemme keskeisistä osasista ja pyrimme usein tunnistamaan toisesta henkilöstä hänen sukupuolensa. Tämä osaltaan tekee sukupuoleen liittyvistä yhteiskunnallisista ja kulttuurisista normeista ja käsityksistä luonnollisen oloisia, sillä ne ovat muodostuneet arkijärkemme osaksi varhain ja uusinnamme niiden mukaisia ajattelutapoja päivittäin.

Sukupuolitietoinen opetus ja arviointi perustuu opettajan kykyyn tiedostaa käsityksensä sukupuolesta ja sukupuolen moninaisuudesta sekä kyvylle kohdata oppilas ja opiskelija yksilönä. Sukupuolitietoissa opetuksessa tiedostetaan ja opetetaan yhteiskunnan ja kulttuurin sukupuolittuneista rakenteista ja avataan niitä. Lisäksi sukupuolitietoissa opetuksessa opetetaan johdonmukaisesti tasa-arvosta ja edistetään sitä.

Sukupuolitietoinen opetus on uusi termi, jolla on syytä korvata sukupuolineutraalin opetuksen käsite. Sukupuolineutraali opetus voi sivuuttaa sukupuolittuneet yhteiskunnalliset tekijät ja johtaa siihen, ettei oppilasta kohdata sukupuolisena olentona. Neutraalissa näkökulmassa ikään kuin oletetaan kaikkien olevan samanlaisia sen sijaan, että huomioitaisiin se, että lapsi tai nuori on tullut kohdatuksi sukupuolensa mukaisesti ja se on vaikuttanut hänen elämäänsä monin eri tavoin. Sukupuolitietoisuus pyrkii siihen, että tunnustetaan sukupuolella olevan väliä ja huomioidaan sen eri puolia kuten psykologiset, sosiaaliset ja kulttuuriset näkökulmat. Maailma ei ole siis vielä tasa-arvoinen ja sukupuolella on merkitystä.

Sukupuolinormit rajaavat ihmisyyttä

Sukupuolinormit ovat normatiivisia tapoja ajatella ja toimia suhteessa sukupuoleen niin, että sukupuolten ajatellaan olevan olemuksellisesti erilaisia keskenään ja että sukupuolen moninaisuutta ei ole olemassa. Alla on avattuna tarkemmin sukupuolinormien mukaista ajattelutapoja ja niiden ongelmallisuutta.

- Miesten ja naisten ajatellaan olevan olemuksellisesti toisistaan erilaisia: pojat riehuvat ja tytöt ovat rauhallisia. Lisäksi tähän käsitykseen liittyy se, että miehet viihtyvät miesten kesken ja naiset naisten kesken. Tämä häivyttää pois sitä, että kaikki miehet ja kaikki naiset eivät ole samanlaisia ja voivat viihtyä paremmin muissa kuin yksin omaa sukupuoltaan olevissa ryhmissä.
- Sukupuolta pidetään kaksijakoisena, mikä häivyttää pois niitä ihmisiä, jotka eivät ole naisia tai miehiä tai jotka ovat tulleet luokitelluiksi väärään sukupuoleen lapsena. Trans-

ja muunsukupuoliset eivät näin saa tilaa yhteiskunnassa ja heidät ajatellaan poikkeuksiksi ja heidän sukupuolikokemuksensa perustuvan mielenterveysongelmiin.

- Yhteiskunnassamme oppimamme käsitys ihmisyydestä ja ihmisenä olemisesta perustuu pitkälti mieheyteen ja miehiin. Esimerkiksi kanonisoidut maailmankirjallisuuden klassikot ja tunnetuimmat elokuvaohjanneet ovat kuvanneet ihmisenä olemista sukupuolensa kautta ja historiaa kerrotaan usein suurmiesten historiana.
- Seksismi on ajattelua ja toimintaa, jolla toista sukupuolta pidetään lähtökohtaisesti alempiarvoisena. Transfobia on taas ajattelua, jonka mukaan transsukupuolisia pidetään jollain tapaa luonnottomina, ja heitä aktiivisesti syrjintään. Seksismi ja transfobia ovat sukupuolisyrynnän räikeimmät ilmentymät. Sukupuolinormit synnyttävät osaltaan seksismiä ja transfobaa.

Näiden normien, asenteiden ja toiminnan purkamiseksi tarvitaan ymmärrystä ja opetusta sukupuolen moninaisuudesta. Se tekee tunnistettavaksi sukupuolisuuden erilaiset ilmenemismuodot.

Sukupuolen moninaisuus

Sukupuolen moninaisuus tarkoittaa sukupuolen eri ilmentymiä. Jokainen meistä on osa tätä moninaisuutta, olimme sitten miehiä, muunsukupuolisia, naisia tai sukupuolettomia.

Sukupuolen moninaisuus kuvaa terminä sitä, että sukupuoli ei jakaudu vain mieheen tai naiseen tai niiden välillä olevaan. Lisäksi termi kuvaa sitä, että yhden sukupuolen sisällä on moninaisuutta siinä, miten sitä voi toteuttaa ja ilmaista. Sukupuolen moninaisuus tarkoittaa siis koko sukupuolisuuden kirjoa, kaikkea ja kaikkien ihmisten sukupuolista olemista ja tekemistä.

On todettu, että osa opettajista jättää sukupuolen käsittelyn sivuun siksi, etteivät tiedä tarpeeksi sukupuolesta: mitä se oikeastaan on ja millaisia sukupuolia on. Osittain tämä voi perustua siihen, että sukupuolierojen nähdään selittyvän biologian kautta, eikä näin ollen huomioida, miten roolit ja käsitykset sukupuolesta ovat kulttuurisesti ja sosiaalisesti muotoutuneita. Transtukipisteen sivuilta voi löytää ajantasaista tietoa sukupuolen moninaisuudesta. (<http://transtukipiste.fi/tietoa-sukupuolesta/>)

Alla on avattuna jotain sukupuolen moninaisuuteen liittyviä käsitteitä.

Transsukupuolisuus tarkoittaa sitä, että ihminen ei koe olevansa sitä sukupuolta, johon hänet on syntymässä asetettu. Transsukupuolisuuteen liittyy sukupuoliristiriita koetusta sukupuolesta ja joko sosiaalisen sukupuolen ja/tai kehon välisestä ristiriidasta. Osa transsukupuolisista menee sukupuolenkorjausleikkaukseen, jossa hänen kehoaan korjataan

koetun sukupuolen mukaiseksi. Osa transsukupuolisista haluaa vuorostaan muuttaa ainoastaan juridisen sukupuolensa.

Transmies on mies, joka on syntymässä määritelty naiseksi. **Transnainen** on taas nainen, joka on syntymässä määritelty mieheksi.

Transvestiitti on henkilö, joka pystyy sisäisesti eläytymään toiseen sukupuoleen ja jolla on tarve ilmentää naisellista ja miehistä puoltaan itsessään vaihdellen.

Intersukupuolisuus tarkoittaa synnynnäistä tilaa, jossa ihmisellä on syntyessään sekä poika-että tyttötyypillisiä kehonpiirteitä. Suurin osa intersukupuolisista lapsista on kasvatettu joko tyttöinä tai poikina ja heidän ulkoisia sukupuoliominaisuuksiaan on muokattu vastaamaan yksinomaan joko pojan tai tytön kehollisuutta ilman, että lapselta olisi itseltään kysytty asiasta. Nykyään tällaiset lääketieteelliset operaatiot ovat vähentyneet Suomessa.

Muunsukupuolisuus on laaja käsite erilaisille sukupuolen kokemuksille ja olemisen tavoille. Niitä yhdistää se, että yksilö ei ole yksiselitteisesti mies tai nainen, kokee olevansa jotain muuta sukupuolta kuin mies tai nainen tai kokee olevansa sukupuoleton.

Queer on aikoinaan ollut haukkumasana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajia kohtaan, mutta sittemmin se on omittu omaa identiteettiä kuvaavaksi positiiviseksi termiksi. Queer on kattokäsite ei-normatiivisille seksuaali- ja sukupuoli-identiteeteille ja tietoiselle toiminnalle, jolla kyseenalaistetaan ja puretaan kapeajakoisia ajatuksia sukupuolesta ja seksuaalisuudesta.

Normatiivinen naiseus ja mieheys. Naiseuteen ja mieheyteen liitetään normatiivisia oletuksia siitä, millaista on oikea naiseus ja mieheys. Normatiiviset jäsennykset sukupuolesta rajaavat pahimmillaan kokonaan ihmisen mahdollisuutta olla oma itsensä. Ne voivat liittyä esimerkiksi ihmisen kehon kokoon ja muotoihin, harrastuksiin tai seksuaalisuuteen.

Sukupuolittuneet roolit

Sukupuolittuneita tapoja ja käytänteitä voidaan ajatella metaforisesti metsässä olevan polun kautta. Metsään muodostunut tunnistettava polku on muodostunut, kun ihmiset ovat tottumuksesta kävelleet samaa polkua pitkin. Samalla tapaa esimerkiksi sukupuolittuneet eleet, työtehtävät ja koulutusvalinnat ovat muodostuneet sukupuolen kautta tunnistettaviksi ja sukupuolta näkyviksi tekeviksi asioiksi. Metsässä voisi kuitenkin kulkea myös toisin ja sukupuolta toteuttaa useammalla kuin yhdellä tavalla. Opettajilla on valta vaikuttaa siihen, annetaanko oppilaille mahdollisuus ja tietoa tavoista toimia toisin. Polun metafora korostuu erityisesti sukupuolivähemmistöjen kohdalla, sillä heillä ei ole välttämättä tiedossa ketään omaa sukupuoltaan olevaa esikuvaa.

Teknologian alalla miehet ovat enemmistössä, mutta nykyisen kaltaista jyrkkää erontekoa ei aina ole ollut. 1980-luvun alussa naisten osuus tietojenkäsittelytieteessä oli suurempi kuin nykyään. Yhdeksi syyksi on esitetty sitä, että tietokonepelejä on markkinoitu pojille, minkä seurauksena pojat ovat nuorempina kiinnostuneet tietokoneista. Lähde: <https://qz.com/911737/silicon-valleys-gender-gap-is-the-result-of-computer-game-marketing-20-years-ago/>

Opetustilanteissa saatetaan kohdella poikia ja tyttöjä eri tavoilla ja opettajilla voi olla vaikeuksia kohdata transsukupuolisia tai muunsukupuolisia oppilaita. Esimerkiksi tyttöjen voidaan olettaa olevan rauhallisia ja poikien riehuvia, minkä seurauksena poikien riehuntaan ei puututa samalla tapaa kuin tyttöjen. Tytöille ei anneta samalla tapaa tilaa kuin pojille ja toisaalta tytöt voidaan laittaa poikien väliin, jotta pojat rauhoittuisivat. Tällainen tilanne ei anna tilaa sille, että pojat ovat keskenään erilaisia ja tytöt keskenään erilaisia.

Sukupuolittietoisien opettajan muistilista

- Ymmärrä, miten kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät muokkaavat sukupuolta ja että näihin tekijöihin voi vaikuttaa
- Tunnista taipumuksesi suhtautua ja kohdella oppilaita heidän sukupuolensa mukaan ja pyri muuttamaan toimintaasi tasa-arvoisemmaksi
- Anna oppilaalle tilaa ilmaista itseään sukupuolittuneena olentona, älä ohjaa tai pakota häntä perinteisiin sukupuolirooleihin tai muihin odotuksiin
- Osaa antaa tai etsiä esimerkiksi oppilashuollosta tukea oppilaan kasvulle ja sukupuoli-identiteetin rakentumiselle silloinkin, kun oppilas on epävarma sukupuoli-identiteetistään tai kuuluu sukupuolivähemmistöön
- Pura työyhteisösi opetuksessa olevia sukupuolittavia ajattelu- ja vuorovaikutusmalleja sekä käytäntöjä
- Osaa opettaa ja analysoida oppilaiden kanssa sukupuolittunutta eriarvoisuutta ja sen rakenteellisia syitä
- Edistä aktiivisesti tasa-arvoa luokassasi ja kouluyhteisöissä valitessasi oppimateriaaleja, työtapoja ja yhteistyökumppaneita
- Kehitä koulusi toimintakulttuuria sukupuolittietoisemmaksi

Luettavaa

Inkeri Tanhua (2012): **Sukupuolten tasa-arvon hyvät käytännöt** – Tasa-arvohankkeiden hyviä käytäntöjä seitsemästä teemasta. [http://www.wom.fi/Sukupuolten_tasa-arvon_hyvat_kaytannot\(2012\)Tanhua_TEM_Valtava.pdf](http://www.wom.fi/Sukupuolten_tasa-arvon_hyvat_kaytannot(2012)Tanhua_TEM_Valtava.pdf)